

УДК 343.141 / 143:(343.983.2:159.91)(4/7)

В. Владишевська,асистент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ
УПОРЯДКУВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОЛІГРАФОЛОГІВ У РАМКАХ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Історія використання поліграфічних досліджень під час розслідування злочинів налічує майже столітню історію. Прообразом «детектора брехні» вважають методику, розроблену в 1895 р. Ч. Ломброзо, у якій він уперше описав результати використання лабораторного приладу «плетизмографа» для перевірки показань злочинця. Передумовою зародження цього методу стали дослідження італійського фізіолога Анджело Моссо, який, користуючись своїм «плетизмографом» як показником, відкрив, що під час розумової діяльності прилив крові до рук зменшується і, крім того, артеріальний тиск у цих кінцівках збільшується. Першим дослідником, який цілеспрямовано зайнявся вивченням можливості виявлення у людини інформації, яку вона приховує, за допомогою контролю над її фізіологічними реакціями, став Вільям Марстон, який об'єднав кілька стандартних лабораторних приладів і застосував їх за новим призначенням для детекції брехні [1].

Перші дослідження такого характеру були здійснені в США на початку ХХ ст. за допомогою пристрою, який називався “lie detector” (лайдетектор – «детектор брехні»), автором якого є Дж. Ларсон. Пристрій тих часів значно трансформувався в сучасні комп'ютерні поліграфологічні безпроводні та

портативні пристрої. Одночасно з розвитком суто технічного боку цього питання розвивається і його психологічна складова. Поліграфологічна процедура (опитувальна техніка), розроблена ще в 1915 р. В. Марстоном, постійно вдосконалюється поколіннями фахівців.

Використання поліграфа під час розкриття злочинів – це процедура застосування спеціальних знань, заснована на використанні технічних засобів, у процесі якої здійснюється реєстрація та аналіз фізіологічних показників і психофізіологічних реакцій опитуваного у відповідь на запропоновані стимули.

В основі поліграфа лежить припущення того, що будь-яке протиправне діяння, як й інформація про таке діяння, знаходить своє відображення в ступені нервово-емоційного навантаження, що впливає на цілий ряд психофізіологічних показників (частота пульсу, характер дихання, кровонаповнення периферичних судин, артеріальний тиск, рухова активність тощо), які можна зареєструвати за допомогою спеціальних датчиків [2, с. 16].

Ще з тих часів ведуться дискусії щодо ефективності здійснення такого роду психофізіологічних експертиз і можливості їх застосування як джерела доказу у кримінальному процесі. У більше як половині держав світу він

активно використовується в діяльності правоохоронних органів.

Впровадження у правоохоронну діяльність в Україні можливостей поліграфа та критичне ставлення до вже існуючих у цій галузі методів і підходів стимулюють процеси її стандартизації, залучення сформованих традицій у зарубіжних країнах [3].

Метою статті є аналіз досвіду зарубіжних країн з урегулювання діяльності поліграфологів, зокрема під час здійснення поліграфологічних експертиз у рамках кримінального провадження.

До початку 90-х рр. ХХ ст. за кордоном, переважно в США, сформувалося кілька теоретичних концепцій, які намагаються пояснити, як за допомогою поліграфа вдається виявити брехню людини під час її перевірки на поліграфі. Ці теоретичні концепції, або, за американською термінологією, «теорії поліграфа», можуть бути розділені на два основні класи: а) теорії, які базуються на мотиваційних та емоційних чинниках як найважливіших детермінантах психофізіологічної диференціації; б) теорії, які базуються на когнітивних факторах [4].

Першопрохідцем і лідером у світі за кількістю випадків залучення фахівців-поліграфологів до діяльності правоохоронних органів є США. Також ця країна є першою, де почала формуватися судова практика (а беручи до уваги, що це країна загального права, тобто де судова практика і є законом) з приводу доказового значення інформації, здобутої за допомогою детектора брехні. У 1923 р. суд відмовився приймати як доказ результати поліграфологічних досліджень. Тоді ж було сформовано правило, іменоване за прізвиськом обвинуваченого – стандарт *Frye rule*. Його суть полягає в такому: інформація, яка важлива для слідства та суду та отримана з використанням наукових здобутків, може мати доказове значення за умов, коли ці наукові досягнення є загальноновизнаними у відповідній науковій галузі. У 1993 р. унаслідок розгляду справи *Daubert v. Merrett Dow Pragma* було прийнято інший

стандарт, відповідно до якого попередній стандарт не є настільки важливим, наскільки важливим є значення інформації, отриманої за допомогою наукових досягнень, для допомоги присяжним і судді розібратися у фактичних обставинах справи.

У 1998 р. Верховним Судом США був прийнятий інший судовий прецедент, який вплинув на статус поліграфологічних досліджень у кримінальному судочинстві – *United States v. Scheffer* [5]. Тобто можна констатувати, що судова практика з приводу визнання за результатами поліграфологічних досліджень доказового значення змінюється, еволюціонує. Зараз найбільш прийнятним є правило, за яким такі дослідження мають доказове значення, коли і захист, й обвинувачення не заперечують, щоб результатам випробування на поліграфі було надано статус судового доказу.

Випробування на поліграфі застосовується як засіб оперативного поліцейського розслідування. У 1988 р. був прийнятий «Закон про захист службовців від поліграфа», який визначив методику проведення подібних досліджень у державній і комерційній сферах. Наприклад, приступаючи до перевірки на поліграфі, учасника цієї процедури просять дати добровільну письмову згоду у встановленій формі, одночасно інформуючи його: про право мовчати (оскільки будь-яка заява може бути використана проти нього в суді); про право учасника в будь-який момент зупинити хід дослідження; про право адвоката бути присутнім під час перевірки на поліграфі; про право скористатися допомогою адвоката на будь-якому етапі випробування на поліграфі [6].

У 1966 р. була створена перша професійна організація поліграфологів – Американська асоціація поліграфологів (АРА) [7], що є провідною асоціацією у світі, яка займається використанням доказових наукових методів оцінювання довіри. Вона є професійною організацією, яка існує для навчання, розроблення та поширення моделей найкращих

практик і професійних ресурсів для постійного зростання етичного та доказового виявлення обману за допомогою використання поліграфа. Членство в АРА складається з професійних експертів із поліграфології, педагогів і дослідників (майже 3 тис. членів), які поділяють спільне зобов'язання щодо захисту суспільних інтересів шляхом розроблення, обміну та просування дієвої та етичної поліграфологічної практики. Вона сприяє найвищим стандартам професійної, етичної та наукової практики, вона об'єднує майже 3000 тис. фахівців, формує стандарти професійної практики, включно з методами, інструментарієм, аналізом, дослідженням, навчанням і безперервною освітою.

Активно використовується під час розслідування злочинів дослідження на поліграфі в Канаді. Але, на відміну від США, ці результати не використовуються в судах для доказу провини підсудного. Правоохоронні органи Канади звертаються за допомогою до поліграфа тільки з метою встановлення безпосереднього факту вчинення злочину або звуження кола підозрюваних, отримання додаткової інформації, при цьому поліграф застосовується не тільки щодо обвинуваченого, але й щодо потерпілого, свідків, позивачів [8].

Досвід європейських країн із використання поліграфа у кримінальному судочинстві свідчить більше про те, що неприйняття його доказового значення. Прикладом неприйняття такого виду психофізіологічних експертиз є Великобританія, де спроба запровадження цієї процедури в діяльність спецслужб у 1984 р. не вдалася з причини її неприйняття саме співробітниками цих органів.

У Німеччині поліграф активно використовувався для розслідування злочинів до 1954 р., коли судовим рішенням із посиланням на Конституцію ФРН було заборонено застосування детектора брехні як на попередньому слідстві, так і в кримінальному процесі взагалі. Рішення Конституційного Суду від 18 серпня 1981 р. підтвердило заборону

на використання поліграфа, навіть за згодою випробуваного. Вважається, що поліграфологічне тестування принижує гідність людини, його недоторканність.

У Кримінальному процесуальному кодексі Австрії використання поліграфа також заборонено, навіть якщо сам обвинувачений вимагатиме випробування на поліграфі під час розслідування злочину, який йому інкримінується.

У Польщі детектори брехні застосовуються лише в оперативно-розшуковій діяльності. Відповідно до Закону «Про міністра внутрішніх справ і межі дії підконтрольних йому органів» якщо поліграф використовувався в кримінальному провадженні, то перед тестуванням необхідно отримати постанову прокурора [9].

У деяких європейських країнах прийнято закони, які врегульовують питання застосування цього приладу. Що стосується можливості його використання у рамках кримінального судочинства, то це допускається під час здійснення оперативно-розшукових заходів. Наприклад, у Литві у 2000 р. прийнято Закон «Про використання поліграфа», у Молдові у 2009 р. прийнято Закон «Про застосування тестування на детекторі симуляції (поліграфі)».

У КПК Угорщини містяться норми, що передбачають можливість застосування поліграфа у кримінальному процесі. Також Закон «Про поліцію» дозволяє застосовувати поліграф для отримання інформації про місцеперебування осіб і з метою сприяння у проведенні інших слідчих дій, а в Законі «Про розшук поліцією осіб і речей» 2001 р. поліграф згадується як один із засобів встановлення місцеперебування осіб і речей та ідентифікації невпізнаних трупів [10].

Як засіб оперативного поліцейського розслідування поліграф застосовується у Франції, Італії, Іспанії, Словенії.

Варто зазначити, що, незважаючи на неприйняття показань поліграфа як джерела доказування, у європейських країнах створюються національні асоціації поліграфологів, наприклад у 1994 р.

була створено Асоціація поліграфологів Польщі, у 1998 р. – Асоціація поліграфологів Болгарії; Асоціація поліграфологів Великобританії; Британсько-Європейська Асоціація поліграфологів. Також у 2003 р. засновано інституціональне утворення фахівців-поліграфологів – Європейську асоціацію поліграфологів, або Europolygraph (EPA) [11]. Вона є некомерційною організацією, головною метою якої є забезпечення людства дієвими та надійними засобами для перевірки істинності питань, які досліджуються.

У країнах азійської групи дані поліграфа неоднозначно трактуються як засоби доказування. Наприклад, в Ізраїлі поліграф є допоміжним технічним засобом і широко використовується поліцією під час проведення розслідувань. Щодо статусу висновку поліграфа, то він не має доказової сили та не може пред'являтися в судовому засіданні з розгляду кримінальної справи, так само як і не можна посилатися на факти згоди або відмови обвинуваченого пройти перевірки. Виняток становлять судові засідання, де вирішується питання про тимчасове продовження арешту. У цій ситуації суддя може ознайомитися з результатами перевірки та з усім, що з нею пов'язано. Але за законом суддя, який приймає рішення в справі щодо арешту, не може бути суддею в основній кримінальній справі. Тож дані, що стосуються поліграфа, не повинні фігурувати в кримінальній справі [12].

У 1970 р в Ізраїлі було створено спеціальну комісію для вироблення ставлення до даних поліграфологічних досліджень, яка затвердила положення про те, що дані такої перевірки не можуть бути використані в судах, але підкреслила, що вони можуть використовуватися як допоміжний інструмент під час розслідування злочинів. У цій країні також створено корпоративну некомерційну організацію – Асоціацію операторів поліграфів, яка об'єднала 81 оператора, що можуть здійснювати такі дослідження.

В Японії дані, отримані під час перевірки на детекторі брехні, можуть бути

представлені суду як єдиний доказ винності або невинності обвинуваченого. У рішенні Верховного Суду Японії 1968 р. викладено вимоги, відповідно до яких висновок експерта за результатами проведеної перевірки на поліграфі може виступати як доказ у розслідуваній справі: перевірка має проводитися за допомогою стандартного приладу; під час проведення перевірки дозволено використовувати лише встановлену та схвалену методику тестування; психічний і фізіологічний стани особи, яку перевіряють, має відповідати попередньо встановленим вимогам; суб'єктом перевірки може бути лише кваліфікований поліграфолог; результати перевірки на поліграфі мають бути кваліфіковано викладені [13, с. 184–185].

Перевірки на поліграфі застосовуються в Лівані, Об'єднаних Арабських Еміратах, Гонконзі, Саудівської Аравії, Йорданії, Кувейті, Малайзії, Пакистані, Таїланді, на Тайвані і на Філіппінах.

В Африці поліграф до криміналістичного арсеналу було включено наприкінці 70-х рр. ХХ ст. в Південно-Африканській Республіці. Крім ПАР, фахівці з перевірок на поліграфі є в Марокко, Єгипті, Кенії та Нігерії [14].

Існують професійні об'єднання поліграфологів, створені на громадських засадах у Латинській Америці (з 1997 р.) та Південній Африці.

Висновки. Поліграф широко застосовується в багатьох країнах Північної та Латинської Америки, Європи та Азії. Досвід зарубіжних країн показує, що поліграф посідає важливе місце в системі доведення. Показання, що знімаються за допомогою поліграфа, враховують результати психічного та фізіологічного обстеження особи, що перевіряється.

У цьому аспекті особливо важливою є законодавча регламентація психофізіологічних досліджень на поліграфі. Унаслідок проведеного аналізу зарубіжного досвіду нормативно-правового врегулювання застосування поліграфа у межах кримінального процесу законодавство країн, де здійснюються

психофізіологічні експертизи такого характеру, може бути представлено й типологізовано таким способом: країни, в яких його застосування врегульовано окремим законом (США, Литва та Молдова); країни, де його застосування врегульовано окремими правовими нормами закону, що регулює широке коло суспільних відносин (Індія, Македонія, Польща, Туреччина, Сербія, Словенія, Канада, Угорщина та Чорногорія); країни, де його застосування врегульовано підзаконними нормативно-правовими актами (Англія, Бельгія, Болгарія, Білорусь, Ізраїль, Південна Корея, Чехія та Росія); країни, де застосування поліграфа нормативно не врегульовано (Латвія, Сінгапур та Японія) (типологія запропонована Ю.І. Холодним).

Незважаючи на позитивні результати проведених досліджень із використанням поліграфа, інформація, здобута за його допомогою, використовується як засіб оперативно-розшукової діяльності та не наділена якостями доказу.

Ключові слова: кримінальний процес, досудове провадження, психофізіологічна експертиза, поліграф, поліграфолог, джерело доказів, зарубіжний досвід.

У статті проаналізовано зарубіжний досвід правового регулювання застосування поліграфа в кримінальному процесі (США, Канада, Ізраїль, країни Європи). Залежно від рівня урегульованості здійснення поліграфологічної експертизи в рамках кримінального процесу виділено такі групи країн: де є спеціальні закони, що регламентують це питання; де ці норми включено в окремі законодавчі акти (наприклад, КПК); де застосування поліграфа регулюється підзаконними нормативно-правовими актами; країни, де це питання нормативно не регламентується.

Зазначено, що, незважаючи на позитивні результати проведених досліджень із використанням поліграфа, інформація, отримана за його

допомогою, використовується як засіб оперативно-розшукової діяльності та не має якості доказу.

В статті представлений аналіз зарубіжного опыта правового регулювання применения полиграфа в уголовном процессе (США, Канада, Израиль, страны Европы). В зависимости от уровня урегулированности осуществления полиграфологической экспертизы в рамках уголовного процесса выделены следующие группы стран: где есть специальные законы, регламентирующие этот вопрос; где подобные нормы включены в отдельные законодательные акты (например, КПК); где применение полиграфа регулируется подзаконными нормативно-правовыми актами; страны, где этот вопрос нормативно не регламентируется.

Отмечено, что, несмотря на позитивные результаты проведенных исследований с использованием полиграфа, информация, полученная с его помощью, используется как средство оперативно-розыскной деятельности и не обладает качествами доказательства.

The article presents an analysis of foreign experience of legal regulation of polygraph application in criminal process (USA, Canada, Israel, European countries). Depending on the level of settlement of the implementation of polygraph examination within the criminal process, the following groups of countries are distinguished: where there are special laws regulating this issue; where such norms are included in certain legislative acts (for example, CPC); where the application of the polygraph is regulated by subordinate regulatory legal acts; countries where this issue is not regulated normatively.

It is noted that despite the positive results of the studies conducted using polygraph, the information obtained with its help is used as a means of operational-search activity and does not possess the qualities of evidence.

Література

1. Холодный Ю.И. Применение полиграфа при профилактике, раскрытии и расследовании преступлений: монография. Москва: Мир безопасности, 2000. 157 с.
2. Ващук О.П. Поліграфологічна та психофізіологічна діагностика особистості: навч.-метод. посібник. Одеса: «Юрид. літ.», 2016. 84 с.
3. Назаров О.А. Проблемы внедрения международных стандартов в области применения полиграфа в Украине. URL: <http://expert-nazarov.com/detektor-lzhi-poligraf/733-problemy-vnedreniya-mezhdunarodny>.
4. Холодный Ю.И. Опрос с использованием полиграфа и его естественнонаучные основы. Вестник криминалистики. 2005. Вып. 1. С. 39–48; Вып. 2. С. 42–57.
5. Гольцов А.Т. Детектор лжи в уголовном судопроизводстве США. Журнал российского права. 2009. № 4. URL: <https://proverka-na-poligrafe.pro/detektor-lzhi-v-ugolovnom-sudoproizvodstve-ssha/>.
6. Ушаков А.Ю., Беркович О.Е. Основные тенденции применения полиграфа при расследовании преступлений в России и за рубежом на современном этапе. URL: <http://полиграф-детектор.рф/nauchnie-statii-publikatsii-novosti-o-poligrafe/2016-10-01/nauchnaya-statya-na-temu-osnovnyetendencii-primeneniya-poligra>.
7. American Polygraph Association. URL: <https://www.polygraph.org/>.
8. Ушаков А.Ю. Международный опыт применения полиграфа в борьбе с преступностью. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnyy-opyt-primeneniya-poligrafa-v-borbe-s-prestupnostyu>.
9. Міжнародний досвід застосування поліграфа при працевлаштуванні на державну службу. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <http://euijocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28956.pdf>.
10. Количов В. 98 % от Полиграфа Полиграфовича. 2000. 2015. № 49–50. URL: <https://www.2000.ua/vnomere/derzhava/ekspertiza/poligraf-i-intellektualizacija-prestupnosti.htm>.
11. European Polygraph Association (EPA). URL: <https://europolygraph.org/en/by-lows/>.
12. Раскин А. Детектор лжи (полиграф). URL: <https://pravo.israelinfo.co.il/articles/ugp/1234?print>.
13. Іванчук Н.В. Досвід використання поліграфа поліцією Японії. Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7–8 листопада 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 184–186.
14. Развитие и применение полиграфа в разных странах. URL: http://www.psy-expert.com/index/razvitie_i-primeneniya-poligrafa_v_raznykh-stranakh/0-75.